

Ewa Wasilewska

Katedra Ekonomiki Rolnictwa
i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych SGGW

Zmiany w strukturze zasiewów w Polsce w latach 1996–2007

Wstęp

Systematyczne zmniejszanie się powierzchni użytków rolnych w Polsce jest zjawiskiem stałym i zbieżnym z trendami światowymi. Jest ono związane przede wszystkim z rozwojem budownictwa mieszkaniowego, infrastruktury towarzyszącej osiedlom mieszkaniowym, a także postępującym uprzemysłowieniem kraju. Grunty wyłączane z rolnictwa są przekazywane nie tylko pod budowę osiedli i przemysłu, ale także przeznaczane pod zalesianie. W 1986 roku ogólna powierzchnia UR wynosiła 18,9 mln ha, w 1996 roku zmniejszyła się do 18,7 mln ha, a w 2007 roku do 18,4 mln ha [2], [13]. Oznacza to, że w 2007 roku zmniejszyła się o blisko 3% w stosunku do 1986 roku. Podobnie malejącą tendencją charakteryzują się zmiany w powierzchni gruntów ornych, co spowodowane jest głównie zwiększaniem się powierzchni gruntów odłogowanych i ugorów. Spadkowi powierzchni użytków rolnych towarzyszy na ogół zmniejszenie produkcji roślinnej i zwierzęcej.

Powierzchnia ogólna upraw jest wyznacznikiem możliwości produkcyjnych rolnictwa, co z kolei określa stopień zaspokojenia potrzeb żywnościowych ludności. Przy zmniejszaniu się ogólnej powierzchni UR nie można oczekiwać znaczących zmian w powierzchni ogólnej zasiewów, ale w wyniku zróżnicowanej sytuacji rynkowej mogą dokonywać się zmiany w strukturze zasiewów poszczególnych roślin uprawnych. Może to być skutkiem zmieniającej się struktury produkcji zwierzęcej, spowodowanej polityką cenową państwa (zakupy interwencyjne) oraz możliwościami eksportowymi. Dlatego też analiza sytuacji w zakresie struktury upraw roślin jest ważna, gdyż odzwierciedla także kierunki polityki rolnej państwa. Powierzchnia zasiewów i jej struktura stanowi istotną wielkość określającą rozmiary produkcji roślinnej oraz element organizacji gospodarstw, bezpośrednio uzależniony od decyzji rolników [11].

Celem opracowania jest określenie tendencji w kształtowaniu się powierzchni ogólnej upraw roślinnych, w tym powierzchni i struktury upraw zbóż, ziem-

niaków, roślin przemysłowych oraz pastewnych. Okres badań obejmujący lata 1996–2007 jest wystarczający do określenia tendencji w badanym zakresie, mając na uwadze ograniczone możliwości zasadniczych zmian ze względu na istniejące zasoby gruntów ornych.

Ogólna powierzchnia i struktura zasiewów

W 2007 roku ogólna powierzchnia zasiewów wynosiła 11,5 mln ha (tab. 1). W badanym okresie powierzchnia ta zmniejszyła się o 841 tys. ha, tj. o 6,8%. Mimo ogólnej tendencji zmniejszania się powierzchni zasiewów, zauważalne są zróżnicowane zmiany w poszczególnych latach. W latach 1996–1998 występowała nieznaczna tendencja rosnąca ogólnej powierzchni zasiewów, przy czym najwyższy przyrost wystąpił w 1997 roku i wyniósł 1,5% w stosunku do roku poprzedniego. W następnych latach (1999–2002) zanotowano spadek powierzchni zasiewów. W 2002 roku spadek ten był najsilniejszy i wyniósł 13,1% w stosunku do roku poprzedniego, natomiast największy przyrost powierzchni zaznaczył się w 2004 roku i wyniósł 3,6% w stosunku do roku poprzedniego. W latach następnych powierzchnia ogólna zasiewów ulegała wahaniom, przy czym nie odnotowano jednoznacznych tendencji w ujęciu dynamicznym. W latach 2006–2007 powierzchnia ogólna zasiewów utrzymywała się na stosunkowo stabilnym poziomie (około 11,4 mln ha).

W strukturze zasiewów dominowały zboża (wraz z mieszankami zbożowymi, bez kukurydzy), zwiększając nieznacznie udział, przy systematycznie zmniejszającym się udziale ziemniaków. W badanym okresie udział zbóż w strukturze zasiewów wynosił ponad 70% (jedynie w 1999 roku spadł do poziomu 69%). W pierwszej połowie badanego okresu udział ten utrzymywał się na relatywnie stabilnym poziomie (69–71%). Również na stosunkowo stabilnym poziomie utrzymywała się w tych latach powierzchnia uprawy zbóż (około 8,7–8,9 mln ha). Największe zmiany zarówno udziału zbóż w strukturze, jak i ich powierzchni odnotowano w 2002 roku. W roku tym nastąpiło zwiększenie tego udziału do 77,1%, przy jednoczesnym zmniejszeniu powierzchni do 8,3 mln ha. W latach 2003–2007 stwierdzono nieznaczne zmniejszenie udziału zbóż do 72,9%, przy niewielkim wzroście powierzchni ich uprawy do 8,4 mln ha.

Ze względu na dominującą pozycję zbóż w strukturze upraw ziemiopłodów to właśnie produkcja zbożowa w istotnej mierze decyduje o poziomie dochodów gospodarstw rolnych. W gospodarstwach dużych powierzchniowo wielkość zbiorów zbóż i ich ceny wyznaczają poziom dochodów tych gospodarstw w sposób bezpośredni, natomiast w gospodarstwach małych i średnich, o mieszanym profilu produkcji, w sposób pośredni, ponieważ ceny zbóż determinują koszty

produkcji zwierzęcej, która jest głównym źródłem ich dochodów. Systematyczne zwiększanie się areалу zbóż spowodowane jest przede wszystkim czynnikami ekonomiczno-rynkowymi oraz potrzebami paszowymi pogłównia trzody chlewnej. Zboża są gałęzią strategiczną i ich opłacalność rzutuje na ogólną sytuację ekonomiczną polskiego rolnictwa.

Do powiększania udziału powierzchni zbóż w strukturze zasiewów skłaniają niska kosztocłonność uprawy, możliwości jej zmechanizowania i łatwość przechowywania ziarna. Zboża są najcenniejszą grupą roślin uprawnych z uwagi na różnorodne walory użytkowe ziarna. Z drugiej jednak strony, wysoki udział zbóż w strukturze zasiewów ma także negatywne konsekwencje. Zboża wywierają niekorzystny wpływ na glebę. Przy dużym ich udziale w zasiewach powodują zmniejszanie się ilości substancji organicznej i próchnicy, pogarsza się struktura gleby. Ponadto większość zbóż źle znosi uprawę po sobie. Pojawiają się problemy płodozmianowe, w tym choroby zbóż, przede wszystkim choroby podstawy źdźbła i silne zachwaszczenie pól, szczególnie chwastami uciążliwymi. Zjawiska te przyczyniają się do zmniejszenia plonowania zbóż [3].

Zmianom powierzchni i udziału zbóż towarzyszyły zmiany powierzchni i udziału innych upraw, głównie ziemniaków i roślin przemysłowych. W badanym okresie znacząco zmniejszyła się powierzchnia uprawy ziemniaków. W 1996 roku ziemniaki uprawiane były na powierzchni 1342 tys. ha, co stanowiło 10,9% w strukturze zasiewów, podczas gdy w 2007 roku powierzchnia ich uprawy wyniosła już tylko 570 tys. ha (5% w strukturze). Oznacza to spadek powierzchni uprawy w badanym okresie o około 58%. Taka zmiana powierzchni spowodowana była zmniejszeniem popytu na ziemniaki, głównie paszowe, co związane było ze zmianami w sposobie żywienia trzody chlewnej, dużą pracochłonnością tej uprawy, ale także utrzymującym się okresem niskich cen żywności wieprzowego. Ponadto, zmniejsza się zainteresowanie uprawą ziemniaków na samozaopatrzenie. Wiele małych gospodarstw, gdy napotyka trudności ze zbytym ziemniaków, zaprzestaje ich uprawy. Jednak spadek powierzchni uprawy ziemniaków ma negatywne konsekwencje, oznacza bowiem ograniczenie możliwości uprawy innych roślin po dobrym przedplonie, jakim są ziemniaki. Stosunkowo wysoki udział roślin okopowych w zasiewach (w gospodarstwach zawierających umowy kontraktacyjne na sprzedaż ziemniaków wymaga się 25% ich udziału w płodozmianie) wpływa korzystnie na nawożenie organiczne oraz ma odchwaszczającą rolę w płodozmianie. Spadek udziału ziemniaków prowadzi na ogół do zwiększenia udziału zbóż, a często nawet do uprawy zbóż po sobie. W efekcie obserwuje się spadek plonowania zbóż sięgający nawet 20% [5].

W przypadku roślin przemysłowych odnotowano stopniowy wzrost ich udziału w strukturze zasiewów: od 6,4% w 1996 roku do 9,6% w 2007 roku.

Tabela 1
Powierzchnia i struktura zasiewów

Wyszczególnienie	Lata											
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Powierzchnia (tys. ha)											
Powierzchnia ogólna	12297	12485	12589	12585	12408	12386	10764	10889	11285	11193	11465	11456
Zboża razem	8720	8899	8844	8701	8814	8820	8294	8163	8377	8329	8381	8353
Ziemniaki	1342	1306	1295	1268	1251	1194	803	766	713	588	597	570
Przemysłowe razem	782	778	913	972	809	801	775	764	887	880	944	1098
Pastwne razem	875	911	920	976	913	898	492	697	783	837	996	866
Pozostałe	578	591	617	668	621	673	400	499	525	559	547	569
	Udział (%)											
Powierzchnia ogólna	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Zboża razem	70,91	71,28	70,25	69,14	71,03	71,21	77,05	74,97	74,23	74,41	73,10	72,91
Ziemniaki	10,91	10,46	10,29	10,08	10,08	9,64	7,46	7,03	6,32	5,25	5,21	4,98
Przemysłowe razem	6,36	6,23	7,25	7,72	6,52	6,47	7,20	7,02	7,86	7,86	8,23	9,58
Pastwne razem	7,12	7,30	7,31	7,76	7,36	7,25	4,57	6,40	6,94	7,48	8,69	7,56
Pozostałe	4,70	4,73	4,90	5,31	5,00	5,43	3,72	4,58	4,65	4,99	4,77	4,97
	Dynamika, rok poprzedni = 100 (%)											
Powierzchnia ogólna	-	101,5	100,8	100,0	98,6	99,8	86,9	101,2	103,6	99,2	102,4	99,9
Zboża razem	-	102,1	99,4	98,4	101,3	100,1	94,0	98,4	102,6	99,4	100,6	99,7
Ziemniaki	-	97,3	99,2	97,9	98,7	95,4	67,3	95,4	93,1	82,5	101,5	95,5
Przemysłowe razem	-	99,5	117,4	106,5	83,2	99,0	96,8	98,6	116,1	99,2	107,3	116,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS [2] i [13].

Nastąpiło przy tym znaczne zwiększenie powierzchni uprawy tych roślin w badanym okresie – o 40%.

Udział roślin pastewnych utrzymywał się w badanym okresie na stosunkowo niskim poziomie (średnio około 7,1%). W latach 1996–2001 był on relatywnie stabilny (7,1–7,8%). W 2002 roku zaznaczył się najniższy udział tych roślin – 4,6%, natomiast w 2006 roku udział ten był najwyższy i wynosił 8,7%. Brak istotnych zmian udziału roślin pastewnych związany był z relatywnie stabilnym poziomem obsady zwierząt.

Dynamika zmian w strukturze upraw była zróżnicowana w poszczególnych latach. W przypadku powierzchni zbóż najwyższy spadek w stosunku do roku poprzedniego odnotowano w 2002 roku (o 6%), natomiast najwyższy wzrost w 2004 roku (o 2,6%). Najwyższe spadki udziału powierzchni uprawy w strukturze zasiewów w 2002 roku dotyczyły również ziemniaków (o 32,7%) i roślin pastewnych (o 45,2%). W latach 2001–2003 stwierdzono znaczne zmiany w ujęciu dynamicznym w przypadku upraw pastewnych. Reasumując, można stwierdzić, że zmiany w strukturze zasiewów nie były znaczące, zwłaszcza w przypadku zbóż i przemysłowych. Z kolei zmniejszenie udziału roślin nakładochłonnych (ziemniaków) można ocenić korzystnie, co wynika w części z przeobrażeń w systemach prowadzenia produkcji rolniczej, zwłaszcza zwierzęcej.

Powierzchnia i struktura zasiewów zbóż

Strukturę zasiewów zbóż cechuje przede wszystkim ubytek powierzchni obsianej żytem i pszenicą na rzecz pszenżyta, kukurydzy na ziarno oraz mieszanek zbożowych (tab. 2). Wśród zbóż we wszystkich badanych latach widoczna była dominacja uprawy pszenicy. Udział jej wynosił 25–30%, przy czym od 2001 roku obserwuje się tendencję malejącą tego udziału oraz powierzchni uprawy (w 2007 roku spadek do 25,3%, tj. 2112 tys. ha). W 2007 roku w porównaniu z 1996 rokiem spadek powierzchni uprawy pszenicy wyniósł 15%, przy czym największy areal jej uprawy wystąpił w 2000 roku (2635 tys. ha). W latach 1996–2002, obok pszenicy znaczący udział w strukturze zbóż zajmowało żyto (23–28%), jednak w badanym okresie areal jego uprawy systematycznie i znacząco zmniejszał się. W 1996 roku żyto zajmowało powierzchnię 2415 tys. ha (27,7%), podczas gdy w 2007 roku już tylko 1316 tys. ha (15,8%). Oznacza to spadek powierzchni uprawy żyta w badanym okresie o 46%. Spadkowi powierzchni żyta towarzyszył wzrost powierzchni uprawy pszenżyta, mieszanek zbożowych i kukurydzy na ziarno. Udział pszenżyta zwiększył się z 8% (696 tys. ha) w 1996 roku, do 15,1% (1260 tys. ha) w 2007 roku. W przypadku uprawy mieszanek zbożowych, ich udział w strukturze wzrósł od poziomu 14,5% (1263 tys. ha) w 1996 roku do

Tabela 2
Powierzchnia i struktura zasiewów zbóż

Wyszczególnienie	Lata											
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Powierzchnia (tys. ha)											
Zboża razem	8720	8899	8844	8701	8814	8820	8294	8163	8377	8329	8381	8353
Pszenica	2480	2555	2631	2583	2635	2627	2414	2308	2311	2218	2176	2112
Żyto	2415	2298	2291	2243	2130	2002	1560	1479	1549	1415	1318	1316
Jęczmień	1130	1242	1138	1107	1096	1071	1051	1016	1014	1113	1221	1232
Owies	625	626	561	572	566	531	605	527	520	539	539	583
Pszennyżyto	696	630	636	660	695	839	944	986	1058	1195	1194	1260
Mieszanki zbożowe	1263	1429	1458	1384	1478	1471	1365	1454	1461	1437	1544	1505
Kukurydza na ziarno	69	77	85	104	152	224	319	356	412	339	303	257
Pozostałe zbożowe	42	42	44	48	62	55	36	37	52	73	86	88
	Udział (%)											
Zboża razem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Pszenica	28,4	28,7	29,7	29,7	29,9	29,8	29,1	28,3	27,6	26,6	26,0	25,3
Żyto	27,7	25,8	25,9	25,8	24,2	22,7	18,8	18,1	18,5	17,0	15,7	15,8
Jęczmień	13,0	14,0	12,9	12,7	12,4	12,1	12,7	12,4	12,1	13,4	14,6	14,7
Owies	7,2	7,0	6,3	6,6	6,4	6,0	7,3	6,5	6,2	6,5	6,4	7,0
Pszennyżyto	8,0	7,1	7,2	7,6	7,9	9,5	11,4	12,1	12,6	14,3	14,2	15,1
Mieszanki zbożowe	14,5	16,1	16,5	15,9	16,8	16,7	16,5	17,8	17,4	17,3	18,4	18,0
Kukurydza na ziarno	0,8	0,9	1,0	1,2	1,7	2,5	3,8	4,4	4,9	4,1	3,6	3,1
Pozostałe zbożowe	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,6	0,4	0,5	0,6	0,9	1,0	1,1
	Dynamika, rok poprzedni = 100 (%)											
Zboża razem	-	102,1	99,4	98,4	101,3	100,1	94,0	98,4	102,6	99,4	100,6	99,7
Pszenica	-	103,0	103,0	98,2	102,0	99,7	91,9	95,6	100,1	96,0	98,1	97,1
Żyto	-	95,2	99,7	97,9	95,0	94,0	77,9	94,8	104,7	91,3	93,1	99,8
Jęczmień	-	109,9	91,6	97,3	99,0	97,7	98,1	96,7	99,8	109,8	109,7	100,9
Owies	-	100,2	89,6	102,0	99,0	93,8	113,9	87,1	98,7	103,7	100,0	108,2
Pszennyżyto	-	90,5	101,0	103,8	105,3	120,7	112,5	104,4	107,3	112,9	99,9	105,5
Mieszanki zbożowe	-	113,1	102,0	94,9	106,8	99,5	92,8	106,5	100,5	98,4	107,4	97,5
Kukurydza na ziarno	-	111,6	110,4	122,4	146,2	147,4	142,4	111,6	115,7	82,3	89,4	84,8
Pozostałe zbożowe	-	100,0	104,8	109,1	129,2	88,7	65,5	102,8	140,5	140,4	117,8	102,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS [2] i [13].

18% (1505 tys. ha) w 2007 roku. Kukurydza na ziarno miała niewielki udział w strukturze zbóż (0,8–4,9%), ale w badanym okresie zaznaczył się znaczny wzrost powierzchni jej uprawy (od 69 tys. ha w 1996 roku do 257 tys. ha w 2007 roku). Jednym z powodów tak dużego przyrostu areалу uprawy kukurydzy na ziarno w latach 1996–2004 były bardzo korzystne warunki klimatyczne dla tej uprawy. Wysokie plony, stosunkowo niskie koszty suszenia ziarna, a także coraz lepsze technologie uprawy i ceny ziarna przyczyniły się do wzrostu opłacalności uprawy kukurydzy.

Najbardziej dynamiczny rozwój uprawy kukurydzy przypadł na lata 2000–2002, kiedy to powierzchnia zasiewów tej rośliny wzrastała średniorocznie o ponad 45%. Po bardzo korzystnych latach dla uprawy kukurydzy 2004 rok okazał się szczególnie niekorzystny. Niskie temperatury w okresie wegetacji wpłynęły na znaczne obniżenie opłacalności jej uprawy. W roku tym odnotowano znaczne spadki cen ziarna zarówno konsumpcyjnego, jak i paszowego, w tym także kukurydzy. W sytuacji uzyskania bardzo dobrych plonów zbóż, a tylko średnich lub słabych plonów kukurydzy relacja opłacalności tych gatunków uległa odwróceniu. W konsekwencji po 2004 roku nastąpiło zmniejszenie obszaru uprawy kukurydzy z przeznaczeniem na ziarno. W 2007 roku powierzchnia obsiana kukurydzą była aż o 38% mniejsza w porównaniu z 2004 rokiem. Rok 2007 był wyjątkowo korzystny dla uprawy kukurydzy. Producenci, którzy nie zrezygnowali z jej uprawy, osiągnęli rekordowe plony ziarna, na które bez większych trudności mogli znaleźć zbyt po bardzo korzystnych cenach w porównaniu do lat poprzednich. Tak dobra sytuacja dla uprawy kukurydzy i wysokie ceny ziarna były spowodowane niskimi zbiorami w efekcie suchego lata w większości krajów UE, a przede wszystkim wykorzystywaniem kukurydzy do produkcji energii odnawialnej, tj. do produkcji bioetanolu oraz biogazu. Wiele firm z krajów Europy Zachodniej poszukuje na polskim rynku ziarna kukurydzy do produkcji bioetanolu (również kiszonki z całych roślin do produkcji biogazu). Rysuje się zatem dobra perspektywa do wzrostu powierzchni zasiewów kukurydzy w Polsce.

W przypadku pozostałych zbóż (jęczmień, owies) nie odnotowano zasadniczych zmian udziału w strukturze upraw. Średni udział jęczmienia wynosił 13%, natomiast owsa 6,6%.

Wśród roślin przemysłowych najważniejsze miejsce zajmują rzepak z rzepikiem i buraki cukrowe. W ciągu kilku ostatnich lat rzepak stał się niekwestionowanym liderem na rynku roślin przemysłowych, wypierając pod względem powierzchni uprawy buraki cukrowe. Należy przy tym zaznaczyć, że rzepak jest najważniejszą rośliną oleistą. Areal jego uprawy w ostatnich latach wynosił 95–97% powierzchni uprawy wszystkich roślin oleistych [7].

Powierzchnia i struktura zasiewów roślin przemysłowych

W tabeli 3 przedstawiono kształtowanie się powierzchni uprawy przemysłowych. Zasadniczą pozycję w ich strukturze zajmują buraki cukrowe oraz rzepak i rzepik. W latach 1996–1997 dominowały buraki cukrowe (ponad 50%), natomiast w kolejnych latach większym udziałem (średnio blisko 60%) charakteryzowała się uprawa rzepaku i rzepiku. Przy tym w ciągu całego badanego okresu zaznacza się systematyczny spadek udziału buraków, przy znacznym wzroście udziału rzepaku i rzepiku.

W 1996 roku powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku wynosiła 283 tys. ha, natomiast w 2007 roku zwiększyła się do 797 tys. ha. Oznacza to około 3-krotne zwiększenie areалу uprawy tych roślin w badanym okresie. Największy przyrost powierzchni uprawy rzepaku i rzepiku wystąpił w 1998 roku (w stosunku do 1997 roku o 47%) oraz w latach 2004 i 2007 (odpowiednio o około 26 i 28% w stosunku do lat poprzednich). Tendencje te były odzwierciedlone w zmianach udziału w strukturze zasiewów. Udział rzepaku i rzepiku w strukturze upraw roślin przemysłowych zwiększył się z 36,2% w 1996 roku do 72,6% w 2007 roku. Należy zaznaczyć, że w latach 1996–1997 nastąpiło znaczące załamanie produkcji tej uprawy, po bardzo korzystnym 1995 roku. Przyczyną takiego stanu były niedogodne warunki atmosferyczne, kiedy to wymarzała połowa plantacji. Największy wzrost areалу uprawy rzepaku i rzepiku wystąpił w 1998 roku (o 47% w stosunku do roku poprzedniego) oraz w latach 2004 i 2007 (o około 26–28% w stosunku do lat poprzednich). Prognozuje się, że w ciągu najbliższych lat nastąpi dalszy wzrost produkcji rzepaku, między innymi ze względu na rosnącą chłonność rynku na tłuszcze roślinne. Od 1990 roku uprawia się wyłącznie odmiany rzepaku podwójnie ulepszanego (tzw. 00), dzięki czemu uzyskiwany z niego olej jest pełnowartościowym produktem spożywczym, a śruta rzepakowa najtańszym źródłem białka paszowego. Jednak przyszłość rzepaku leży nie tylko w wykorzystaniu go do celów spożywczych i w hodowli, ale również do celów technicznych. Nowym kierunkiem wykorzystania rzepaku są biopaliwa. Ich produkcja jest od kilku lat dynamicznie rozwijającym się kierunkiem w krajach UE, przy czym Komisja Europejska wyznaczyła minimalny udział biopaliw na 2% w 2005 roku i 5,75% w 2010 roku. Stąd też wzrasta zainteresowanie produkcją rzepaku. Korzyści z produkcji i zużycia biopaliw są wielorokie: nowe miejsca pracy, poprawa stanu środowiska naturalnego, poprawa struktury zasiewów (większy udział rzepaku kosztem np. zbóż spowoduje ograniczenie chorób i tym samym wyższe plonowanie roślin następczych, gdyż rzepak jest doskonałym przedplonem). Ponadto, produkcja biopaliw może się przyczynić do akty-

Tabela 3
Powierzchnia i struktura zasiewów roślin przemysłowych

Wyszczególnienie	Lata											
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Powierzchnia (tys. ha)											
Przemysłowe razem	782	778	913	972	809	801	775	764	887	880	944	1098
Buraki cukrowe	453	419	400	372	333	317	303	286	297	286	262	247
Rzepak i rzepik	283	317	466	545	437	443	439	426	538	550	624	797
Inne przemysłowe	46	42	47	55	39	41	33	52	52	44	58	54
	Udział (%)											
Przemysłowe razem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Buraki cukrowe	57,9	53,9	43,8	38,3	41,2	39,6	39,1	37,4	33,5	32,5	27,8	22,5
Rzepak i rzepik	36,2	40,7	51,0	56,1	54,0	55,3	56,6	55,8	60,7	62,5	66,1	72,6
Inne przemysłowe	5,9	5,4	5,1	5,7	4,8	5,1	4,3	6,8	5,9	5,0	6,1	4,9
	Dynamika, rok poprzedni = 100 (%)											
Przemysłowe razem	-	99,5	117,4	106,5	83,2	99,0	96,8	98,6	116,1	99,2	107,3	116,3
Buraki cukrowe	-	92,5	95,5	93,0	89,5	95,2	95,6	94,4	103,8	96,3	91,6	94,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS [2] i [13].

wizacji polskiej wsi (możliwość wykorzystania części ziem leżących odłogiem do produkcji rzepaku), poprawy samowystarczalności w zaopatrzeniu w białko roślinne (importowaną śrutę sojową można zastąpić śrutą rzepakową), poprawy opłacalności hodowli i produkcji mleka (obniżenie ceny białka paszowego) [4].

W latach 1996–2007 łączna powierzchnia uprawy buraków cukrowych zmniejszyła się z 453 tys. ha do 247 tys. ha, tj. o około 45%. Z kolei ich udział w strukturze upraw roślin przemysłowych zmniejszył się z 57,9% w 1996 roku do zaledwie 22,5% w 2007 roku. Zmniejszyła się także liczba plantatorów (ponadczterokrotnie) oraz liczba cukrowni. Jednakże pomimo tych zmian produkcja cukru nie uległa zmniejszeniu. Od wielu lat polska produkcja cukru utrzymuje się na poziomie około 2 mln ton rocznie [10]. Do takiego stanu rzeczy przyczyniły się stosowanie nowoczesnych technologii i środków produkcji oraz poprawa poziomu agrotechniki. W rezultacie nastąpił wzrost plonów i jakości przetwórczej buraków cukrowych. Ponadto, dzięki poprawie sprawności technologicznej cukrowni zmniejszyło się zapotrzebowanie na surowiec buraczany. Tak więc zwiększająca się wydajność produkcji cukru, przy zmniejszającym się w UE popycie na cukier, prowadzi do systematycznego spadku areалу uprawy buraków cukrowych. Zarówno areal uprawy, jak i zasady sprzedaży buraków cukrowych stanowią elementy systemu regulacji rynku cukru. System ten opracowano z myślą o zapewnieniu opłacalności uprawy buraków cukrowych i ich przerobu na cukier. Zasady regulacji rynku cukru, zbliżone do stosowanych w UE, wdrażano w Polsce od 1994 roku. Podstawową zasadą regulacji było ograniczanie (kwotowanie, limitowanie) produkcji cukru, a pośrednio produkcji buraków cukrowych, do rozmiarów: kwoty A – równej zapotrzebowaniu rynku wewnętrznego i kwoty B – odpowiadającej ilości, jaka mogła być eksportowana z dopłatami na mocy umowy zawartej między Polską a Światową Organizacją Handlu (WTO). Nadwyżkę ponad kwoty A i B, zwaną cukrem C, trzeba było eksportować bez dopłat, w ściśle określonym terminie. Równocześnie przed importem taniego cukru do Polski (poza uzgodnionymi kontyngentami) chroniły wysokie stawki celne, zbliżone do stosowanych w UE. W 2006 roku weszła w życie reforma regulacji rynku cukru. Stała się ona konieczna, gdyż z powodu nadprodukcji buraków i cukru powstał przymus redukcji europejskiej produkcji cukru (poszczególnym państwom członkowskim przydzielany jest limit produkcji). W efekcie rynek cukru opiera się na systemie interwencji w postaci cen i ścisłym systemie kontyngentowania. System ten sprowadza się do umów kontraktacyjnych, podpisywanych pomiędzy cukrownią a rolnikami. Tak więc w konsekwencji prawodawstwa cukrowego UE konieczne stało się zmniejszenie wielkości produkcji buraków zakontraktowanych przez gospodarstwa. W ostatnim okresie wiele gospodarstw straciło w ogóle prawo do kontraktacji. Jednak ograniczanie powierzchni uprawy buraka cukrowego ma negatywne konsekwen-

cje, w tym ekologiczne. Plantacje buraków mają najwyższą produkcję tlenu w porównaniu z innymi roślinami, co nie jest bez znaczenia dla środowiska. Istotną zaletą uprawy są także produkty uboczne, jak liście (cenny nawóz), wysłodki (wysokoenergetyczna pasza) oraz melasa (surowiec dla przemysłu spożywczego i paszowego). Przyszłości dla buraków cukrowych (podobnie jak w przypadku rzepaku) należy poszukiwać w produkcji biopaliw. Z buraków uzyskuje się bioetanol, który uzyskiwać można także ze zbóż, z kukurydzy i ziemniaków. Podstawową zaletą buraków w tym względzie jest najwyższa wśród uprawianych roślin wydajność energetyczna, co sprawia, że są one bardzo dobrym źródłem pozyskiwania surowca do produkcji etanolu.

W grupie innych roślin przemysłowych znajdują się przede wszystkim len, tytoń i chmiel. Powierzchnia ich uprawy jest nieznaczna (wzrost z 33 tys. ha w 2002 roku do 58 tys. ha w 2006 roku). Udział tych roślin w strukturze przemysłowych ulegał w badanym okresie niewielkim wahaniom (4,3–6,8%).

Wnioski

W opracowaniu przedstawiono kształtowanie się powierzchni i struktury uprawy zbóż, ziemniaków, roślin przemysłowych oraz pastewnych. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. W badanych latach odnotowano zmniejszenie powierzchni uprawy zbóż, przy czym w strukturze upraw ich udział uległ nieznacznemu zwiększeniu. Jedną z przyczyn takiej sytuacji może być zmniejszenie powierzchni ogólnej upraw w analizowanym okresie, na skutek eliminowania z użytkowania gleb gorszej jakości. Intensyfikacja produkcji zwierzęcej, głównie trzody chlewnej, przyczyniła się do znaczącego zmniejszenia powierzchni uprawy ziemniaków, których udział w strukturze zasiewów spadł ponad 2-krotnie. Stopniowy wzrost powierzchni uprawy roślin przemysłowych należy ocenić korzystnie. Przyczynia się to do większej towarowości gospodarstw rolniczych oraz różnicuje płodozmian, co w efekcie prowadzi do wyższych plonów roślin uprawnych.
2. W strukturze uprawy zbóż odnotowano zróżnicowane tendencje. Wystąpił znaczący spadek udziału i powierzchni uprawy żyta. Zmniejszenie powierzchni uprawy pszenicy było skutkiem coraz większej popularności wśród rolników uprawy pszenżyta, którego udział zwiększył się o około 7%. Tendencja wzrostowa dotyczyła także udziału powierzchni uprawy mieszanki zbożowej (o około 4%), jak również kukurydzy na ziarno. Zależności te mogą być efektem rosnącego zapotrzebowania na pasze treściwe w związku z rozwojem produkcji zwierzęcej po wejściu Polski do UE. Korzystnie należy

ocenić znaczące zwiększenie powierzchni uprawy rzepaku i rzepiku (około 3-krotne). Wzrost zainteresowania rzepakiem ze względu na możliwość wykorzystania go do celów technicznych, głównie do produkcji biopaliw, może przyczynić się do wzrostu poziomu dochodowości gospodarstw rolniczych. Ponad 2-krotne zmniejszenie uprawy buraków cukrowych wynika przede wszystkim z wydatnie ograniczonego popytu na cukier w ostatnich latach. Z punktu widzenia płodozmianowego sytuacja taka jest niekorzystna, gdyż pole po burakach cukrowych jest bardzo dobrym stanowiskiem dla uprawy zbóż, zwłaszcza pszenicy.

Literatura

- [1] Bański J., 1996, *Zróżnicowanie i dynamika przekształceń rolniczego użytkowania ziemi na przykładzie wybranych województw*, Przegląd Geograficzny T. LXVIII, z. 1–2.
- [2] Charakterystyka obszarów wiejskich 2007, GUS, Warszawa.
- [3] Gołaszewska D., 2003, *Struktura zasiewów wczoraj i dziś*, Wieś Mazowiecka nr 1.
- [4] <http://www.agro-info.org.pl>
- [5] <http://www.cbr.edu.pl>
- [6] <http://www.kzpr.com.pl>
- [7] <http://www.pan-ol.lublin.pl>
- [8] <http://www.ppr.pl>
- [9] <http://www.suedzucker.pl>
- [10] <http://www.wir.org.pl>
- [11] Hybel J., 1997, *Przemiany w strukturze użytkowania gruntów w Polsce w latach 1988–1996*, Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej nr 31.
- [12] Kiszczak L., Szczecińska B., 2002, *Gospodarowanie ziemią na obszarach wiejskich*, Folia Univ. Agric. Stetin., Oeconomica 230 (41).
- [13] Roczniki Statystyczne Rolnictwa 2005–2007, GUS, Warszawa.
- [14] Stolarski T., 2004, *Kierunki przemian w strukturze producentów zbóż*, Wieś Jutra nr 3(68).

Changes in the Structure of Sown Area in Poland in the years 1996–2007

Abstract

The paper presents changes in structure and area of sown of main agricultural products, including: cereals, industrial and fodder plants in the years 1996–2007. The author states, that cereals predominated in the structure of sown area and that decreasing tendency of sown area of potatoes occurred, what is the result of animal output intensification, mainly pigs. The decrease of sugar beets sown area was also observed, chiefly as a result of limited demand for sugar in recent years. The increase of sown area of industrial plants occurred, in particular rape and agrimony. The reason of that tendency is an increase of using rape and agrimony for technical purposes, mainly for biofuel production.

